

Kazakça Atasözü ve Deyimlerde Eskicil (Aktif Olmayan) Unsurlar, Marlen Adılov, Türk Dil Kurumu Yayınları. 510 s. ISBN: 978-975-17-4808-9, 2021, 512 sayfa.

Dr. Hanife YAMAN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat, Türkiye.
hanife.cicekli@gop.edu.tr

Geliş/Received: 09.11.2023

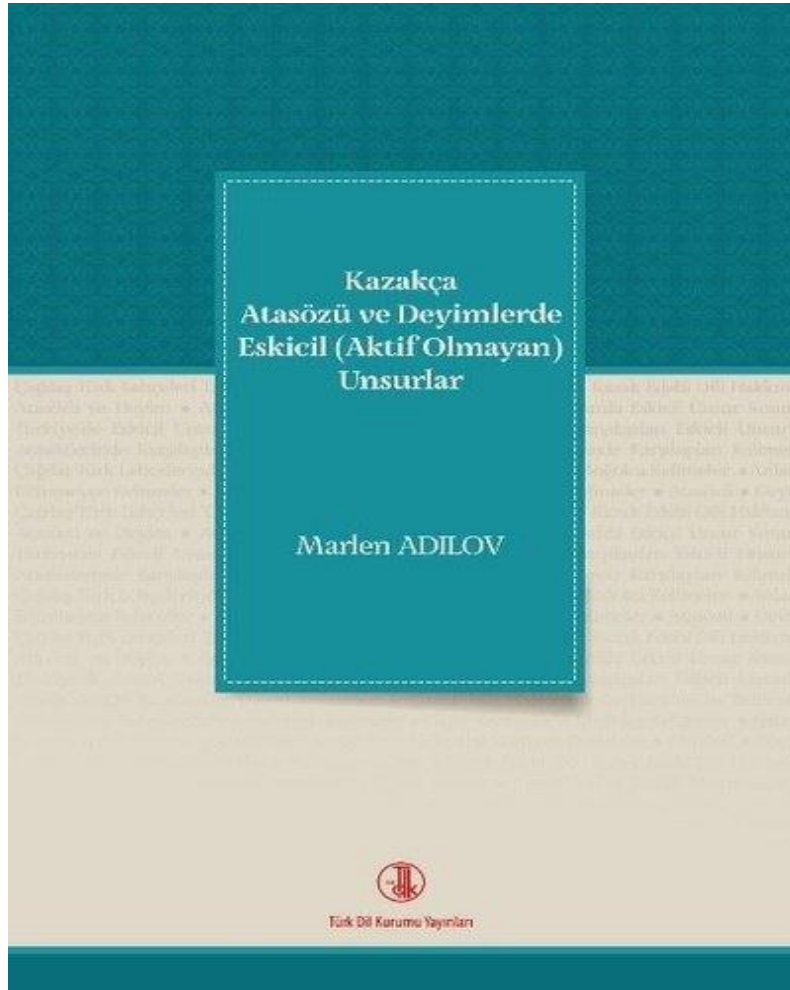
Kabul/Accepted: 24.12.2023

Sayfa/ Page: 115-118

Atıf/Citation: Yaman, H. (2023). Kazakça atasözü ve deyimlerde eskicil (aktif olmayan) unsurlar, Marlen Adılov, Türk Dil Kurumu Yayınları. 510 s. ISBN: 978-975-17-4808-9, 2021, 512 sayfa. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 6(10), 115-118.

Yayın Değerlendirme / Book Review

Dilbilimciler, eskicil (arkaik) terimini, zaman içerisinde kullanım sıklığı azalan ve/veya unutulmuş öğeler olarak tanımlanmaktadır. *Eskicil* terimi *Güncel Türkçe Sözlük*'te 'Konuşulan ve yazılan dilde kullanımdan düşmüş olan (söz veya deyim); arkaik.'; *arkaik* terimi ise 'Eskicil' anlamlarıyla geçmektedir. Alanyazında bu konu ve terim üzerine Ölmez (2003), Gülsevin (2015) ve Yılmaz (2014) gibi çalışmalar ve terimle ilgili görüşler vardır.

Marlen Adılov'un bu çalışması, Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN'in danışmanlığında hazırlanarak 2018 yılında savunulan, *Kazakça Atasözü ve Deyimlerde Eskicil Unsurlar* adlı doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir. Bu eser; *Ön Söz, Kısaltmalar ve Taranan Eserler, Giriş, İnceleme, Sonuç, Madde Başları Dizini, Ekler ve Kaynaklar* isimli bölümlerden oluşmaktadır.

Eserin *Ön Söz* kısmında çalışmanın üç ana bölümden oluştuğunu ve bu bölümlerin içeriğini detaylıca belirtilmektedir. Eserde, eskicil unsurların dil tarihî bağlamında önemli olduğu ve bu unsurların özellikle kalıplaşmış dil birimlerinde kendini koruduğu ve böylece kuşaktan kuşağa aktarıldığı üzerinde durulmuştur. Tespit edilen dilbilimsel malzemenin incelenmesinin dilin tarihine ışık tutma hususunda önemli olduğu söylenerek, bu alanda yapılacak bilimsel çalışmaların gerekliliği vurgulanmaktadır. Yazar, Türkiye'de ve Kazakistan'da bu alanda yeterince çalışma yapılmadığını belirtmekte ve bu çalışmanın alana katkı sağlayacağını düşünmektedir.

Kitabın teorik zeminini oluşturan *Giriş* bölümü, *Konu, Amaç, Yöntem* ile *Kapsam ve Sınırlılıklar* ana başlıkları ve kendi içerisinde *Kazaklar, Kazakça, ve Kazakistan (Kazak adı, Türk Lehçelerinde Kazak Kelimesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Tasnifinde Kazakçanın Yeri, Kazak Edebi Dili), Atasözü ve Deyim (Atasözü, Deyim), Eskicil Unsurlar (Kazakistan'da Eskicil Unsur Konusu, Türkiye'de Eskicil Unsur Konusu)* adını taşıyan alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümlerde araştırmanın amacı, kapsamı, teorik temeli ile araştırmada incelenen eserler ve kullanılan yöntem ayrıntılı biçimde anlatılmıştır.

Konu başlığında, atasözü ve deyimlerde yer alan eskicil unsurların tespiti ve bunların ses, şekil ve anlam düzeylerinde incelenmesi üzerine çalışılmıştır. Yazar, eskicil terimiyle sadece Eski Türkçe döneminde kullanılmış sözcükleri kast etmediğini; Kazakça sözlüklerde eskicil olarak belirtilen ve unutulmuş sözcükleri de çalışmasına dâhil ettiğini ifade etmektedir.

Amaç başlığı altında, alanyazında eskicil sözcüklerle ilgili çalışmaların yapıldığı, ancak bu sözcükleri art zamanlı olarak tarihî dönemler bağlamında ele alan ayrıntılı çalışmaların eksikliği konusuna vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda atasözü ve deyimlerde yapılan çalışmaların genel bir temayül sergilediği ifade edilmekte ve böyle bir çalışmanın neden gerekli olduğu açıklanmaktadır. Buna göre, çalışmada eskicil unsurları barındıran atasözü, deyimler derlenmiş, bu eskicil unsurların tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde varlığını koruyup korumadığı belirlenmiş ve karşılaştırmalı sözlüğün hazırlanmasına katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Adılov, atasözü ve deyimlerde yer alan eskicil unsurların tespitiyle "Söz medeniyetini geliştirmeye, kelimeleri yerli yerine kullanmaya, eskicil kelimeleri tekrar kullanıma sunmaya, yeni terim oluşturma yolları bulmaya ve edebî standartları değiştirmeye imkân sağlar." (2021, s. 17) diyerek çalışmasının amacını ifade etmektedir.

Yöntem başlığında, atasözü ve deyimlerde yer alan eskicil unsurların tespitinde eş zamanlı ve art zamanlı bir yol izlenmiş, tarihî karşılaştırma, istatistiki yöntem ile betimleme ve tümevarım yaklaşımları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan araştırma teknikleri ise derleme, tarama ve fişlemedir. Tespit edilen eskicil unsurlar "*Eskicil Kelime ve Anlamı*", "*Kelimenin Geçtiği Deyim veya Atasözü*", "*İncelediğimiz Kelimenin Kazakçadaki Durumu*", "*Kelime İle İlgili Açıklamalar*", "*Kelimenin Tarihi Türk Lehçelerinde Aldığı Şekiller*", "*Kelimenin çağdaş Türk lehçelerinde aldığı şekiller*" başlıkları altında verilmiştir.

Kapsam ve Sınırlılık başlığı altında eskicil sözcüklerin tespitinde, İsmet Kenesbayev'in "*Kazak Tilinin Frazelogiyalık Sözdigi* (Kazak Dilinin Deyimler Sözlüğü" ile "*Babalar Sözi*" adlı çalışmaları ve Kazak diline ait çeşitli sözlükler temel alınmıştır. Sözcüklerin art zamanlı olarak incelenmesinde tarihî Türk lehçelerinden Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi dönemleri belirlenmiştir. Eskicil sözcüklerin eş zamanlı olarak belirlenmesinde ise 'çağdaş Türk lehçeleri' olarak kabul edilen Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmençe, Özbekçe, Uygurca,

Kırızca, Karakalpakça, Nogayca, Tatarca, Başkurtça, Kumukça, Karaçay-Malkarca, Sarı Uygurca, Altayca, Tuvaca, Hakasça, Yakutça ve Çuvaşca sözlüklerinden yararlanılmıştır.

Giriş bölümü *Kazaklar, Kazakça ve Kazakistan (Kazak adı, Türk Lehçelerinde Kazak Kelimesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Tasnifinde Kazakçanın Yeri, Kazak Edebi Dili)* olmak üzere birçok alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde, *Kazak* sözcüğünün ortaya çıkışıyla ilgili Samoyloviç, Ebülğazi Bahadır Han, Valihanov, Kaydar, Yudin gibi araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşlerden yola çıkarak *kazak* sözcüğünün “gezmek” anlamındaki kez- fiiline dayandığı, fiilden isim yapan ek olan “-Ak” ekini almasıyla da “gezzin, gezen” anlamını kazandığı belirtilmiş ve sözcüğün bu anlamından hareketle de “özgür, hür, baş eğmeyen” gibi yeni anlamlar kazandığı vurgulanmıştır (Adılov, 2021, s. 24).

Türk Lehçelerinde Kazak Kelimesi başlığı altında *Kazak* sözcüğünün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki görünümü, anlamı ve kullanımı detaylı bir şekilde verilmiştir. *Çağdaş Türk Lehçeleri Tasnifinde Kazakçanın Yeri* bölümünde genel olarak Kazakçanın araştırmacılar tarafından dil aileleri tasnifinde hangi gruba dâhil edildiği ve nasıl adlandırıldığı hususuna yer verilmiştir. *Kazak Edebi Dili* başlığında genel anlamda edebî dil tanımları verilmiş ve Kazak edebî dilinin Kuzey ağzı temelinde geliştiği vurgusu yapılmıştır. Bu bölümün devamında, edebî dilin tarihi konusunda da Kazak araştırmacıların farklı görüşleri olduğu belirtilmekte ve bu görüşler sıralanmaktadır.

Atasözü ve Deyim (Atasözü, Deyim), bölümünde bu kavramların Kazakçada terim olarak karşılıklarının ne olduğu verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır. Kazakçada atasözü için *makal, makal- matel*; deyim için ise *Frazeologizm, Turaktı Tirkes, Aysıktı Sö Oramı, Beyneli Söz Tirkesi* terimleri kullanılmaktadır. Kazak dil biliminde deyim biliminin Kenesbayev’in çalışmalarıyla 1940’lı yıllarda ortaya çıktığı ifade edilerek Kenesbayev’in deyimlerle ilgili tasnifine de yer verilmektedir.

Eskicil Unsurlar (Kazakistan’da Eskicil Unsur Konusu, Türkiye’de Eskicil Unsur Konusu) bölümünde *eskicil* teriminin ve konusunun Kazakistan’da ve Türkiye’de nasıl ele alındığı ve adlandırıldığı ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. *Kazakistan’da Eskicil Unsur Konusu*, başlığında bu terimin, Kazak dil biliminde Sızdık tarafından *eskicil* olarak adlandırıldığı ve Kazak dil bilimcilerin *eskicil* sözcükleri iki grup altında ele aldığı belirtilmektedir: “1. Arhaizmden/könergen sözder “eskicil kelimeler”, 2. İstozizmden/tarihî sözder “tarihî kelimeler, eskimiş kelimeler” (Adılov, 2021, s. 39). Kazak dil bilimcilerin arkaizmle ilgili tanımlamaları, özellikleri ve türleri üzerine de durulan bu bölümde, *arkaizm* terimi “Aktif kullanımdan düşmüş ve kullanım alanı daralmış, anlamı bilinmeyen kelimelerdir.” (Ahanov 1973, Aygabılov, 2013, Kaliyev, Bolganbayev 2006) şekillerinde tanımlanmaktadır. Ayrıca *istorizm* teriminin dilbilimciler tarafından yapılmış tanımları ve Karayev’in *istorizmle* ilgili tasnifini de yer verilmektedir.

Türkiye’de Eskicil Unsur Konusu başlığında dilbilimcilerin *arkaik, eskilik, kalıntı, sözcük ölümü, eskil biçim* ve *fosil* gibi terimleri kullandıkları ifade edilmekte ve bu terimlerin tanımları verilmekte ve adlandırmalarda farklılıklar gözlemlense de, genel olarak ‘kullanımdan düşmüş özelliğine’ vurgu yapılmaktadır. Kazak dilbilimcilerin kullandığı *eskicil* teriminin Türkiye’de *eskilik, sözcük ölümü, fosil kelime* gibi terimlere karşılık geldiğini belirten Adılov, bütün bu bilgilerden hareketle *eskicil* unsuru “Türkçenin tarihi dönemlerinde bağımsız kullanımlara sahip unsurların, günümüz dilinde kullanımdan düşüp ancak kalıplaşmış söz birliklerinde korunması” (2021, s. 44) şeklinde tanımlamıştır.

Eserin ikinci bölümü *İnceleme* adını taşımaktadır. Bu bölüm kendi içerisinde *Atasözlerinde Karşılaşılan Eskicil Unsurlar* ile *Deyimlerde Karşılaşılan Eskicil Unsurlar* olmak üzere iki temel başlıktan oluşmaktadır. *Atasözlerinde Karşılaşılan Eskicil Unsurlar* adını taşıyan bu bölüm beş alt başlıktan oluşmaktadır: *Atasözlerinde Karşılaşılan Eskicil Kelimeler* (Tarihî Türk Lehçelerinde Karşılaşılan Kelimeler, Çağdaş Türk Lehçelerinde Karşılaşılan Kelimeler, Diğer Kelimeler (Moğolca Kelimeler ve Anlamı Bilinmeyen Kelimeler), *Atasözlerinde Eski Fonetik Şeklini Koruyan Kelimeler*, *Atasözlerinde Eskicil Anlamını Koruyan Kelimeler*, *Atasözlerinde Karşılaşılan Eskicil Ekler*, *Atasözlerinde Karşılaşılan Eskicil Edatlar*.

Deyimlerde Karşılaşılan Eskicil Unsurlar adını taşıyan alt başlık ise üç alt başlıktan oluşmaktadır: *Deyimlerde Karşılaşılan Eskicil Kelimeler* (Tarihî Türk Lehçelerinde Karşılaşılan Kelimeler, Çağdaş Türk Lehçelerinde Karşılaşılan Kelimeler, Diğer Kelimeler (Moğolca Kelimeler ve Anlamı Bilinmeyen Kelimeler), *Deyimlerde Eski Fonetik Şeklini Koruyan Kelimeler*, *Deyimlerde Eskicil Anlamını Koruyan Kelimeler*.

Yazar, eserin *Sonuç* bölümünde Kazakça Atasözü ve deyimlerde geçen eskicil unsurlarla ilgili veriler sayısal olarak aktarmış ve bu verileri on üç madde altında değerlendirmiştir: Birinci maddede, incelenen başlıklar altında 322 eskicil unsur tespit edilmiştir. Ek düzeyinde 17, *Eski Fonetik Şeklini Koruyan Kelimeler* 23, *Eskicil Anlamını Koruyan Kelimeler* 156, Çağdaş Türk Lehçelerinde Karşılaşılan Kelimeler 24, Moğolca 39, anlamı bilinmeyen 38 unsur belirlenmiştir. İkinci maddede, tarihî Türk lehçelerinde belirlenen eskicil unsurların özellikle Eski ve Orta Türkçe dönemine ait olduğu belirtilmekte ve bu unsurdan bazıları tanıklanmaktadır. Üçüncü maddede tespit edilen eskicil unsurların bir kısmının Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesine ait sözlüklerde var olduğu ifade edilmekte ve bu unsurlar örneklendirilmektedir. Dördüncü maddede, tarihî Türk lehçelerinde karşılaşılmayan ve anlamı bilinmeyen eskicil unsurlar örneklerle açıklanmıştır. Beşinci maddede, atasözü ve deyimlerde kafiye gereği olarak kullanılan eskicil kelimeler örneklendirilmiştir. Altıncı maddede, Çağatay Türkçesinden kalan eskicil unsurlar hakkında bilgi verilmektedir. Yedinci maddede, Oğuzca özellikler taşıyan eskicil unsurlardan; sekizinci maddede ise ağız özelliği taşıyan eskicil unsurlardan bahsedilmiştir. Dokuzuncu maddede, biçim olarak eskicil özelliği olmayan unsurlar da eskicil olarak değerlendirilmiş ve bu durum “kuyu” kelimesi ile tanıklanmıştır. Onuncu maddede, Kazak dilinde atasözü ve deyimlerde geçen bazı Arapça ve Farsça kelimeler aktif hale geldiğinde öz Türkçe kelimelerin kullanımdan düştüğü belirtilmekte ve örneklendirilmektedir. On birinci maddede, eskicil bir unsurun atasözü ve deyimlerin yeni varyantlarında kullanım sıklığı yüksek olan sözcükle değiştirildiği ifade edilmekte ve *Töbesine kuy kazuw–Töbesine kudık kazuw* örneği verilmektedir. On ikinci maddede, deyimleri oluşturan ancak anlamı bilinmeyen bazı kelimelerin insanlar tarafından değiştirildiği belirlenmiştir. On üçüncü maddede ise incelenen eskicil unsurların durumlarının Kazak sözlüklerinde farklı şekillerde olduğu aktarılmaktadır.

Kazakça atasözü ve deyimlerin eskicil unsurlar açısından incelendiği ve değerlendirildiği bu çalışmada kullanılan kaynaklar eserin sonunda *Kaynaklar* kısmında verilmiştir. Bu bölümde yer alan eserlerden yola çıkarak yazarın, konuyla ilgili kapsamlı bir literatür taraması yaptığı ve yerli ile yabancı araştırmacılara ait çalışmalarını iyi etüt ettiği görülmektedir. Eserde, art zamanlı ve eş zamanlı bir çalışma yürütüldüğü için Türk dilinin temel kaynakları olarak tarihî ve çağdaş Türk lehçelerine ait eserler tarandığı ve bu eserlerden elde edilen veriler çalışmaya kaynaklık ettiği görülmektedir. Bunun yanında çalışmanın teorik zemini oluşturma aşamasında Kazak ve Türk dili alanında atasözü ve deyimlerle ilgili çalışmaların da incelendiği tespit edilmiştir.

Bu çalışma, bir dilin söz varlığı içerisinde önemli bir yere sahip olan atasözü ve deyimlerdeki eskicil unsurlar Kazak dili örnekleminde art zamanlı ve eş zamanlı bir yöntemle incelenmiş, bu unsurların durumu ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur. Bu çalışmanın, atasözü ve deyimler ile eskicil unsurlar üzerine çalışma yapacak araştırmacılar için önemli bir kaynak niteliğinde olduğu ve bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Adılov, M. (2021). *Kazakça atasözü ve deyimlerde eskicil (aktif olmayan) unsurlar*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Hanife YAMAN

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)’nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.